

K Ö Z L E M É N Y E K

A PATAKI FERENC PARTIZÁNC SOPORT HARCTEVÉKENYSÉGE

Nyikolaj J. Szirko

(Visszaemlékezés)

A Vörös Hadsereg Felderítő Főcsoportfőnökségének 1943 augusztusában kiadott utasítása alapján hozták létre Moszkvában azt a partizánszervező csoportot, amelyet a német—magyar megszállók elleni harcra készítettek fel. A csoportot ellátták minden olyan eszközzel, ami a Magyarország területén folytatandó harctevékenységhez és újabb osztagok szervezéséhez szükséges volt.

A csoport hét főből alakult: a magyar nemzetiségű Pataki Ferenc¹ 1892-ben, a cseh nemzetiségű Václav Cemper pedig 1911-ben született. Mihail Gyakun, 1912-ben, Sztjepan Csizmár 1910-ben. Vaszilik Csizmár 1905-ben, Ivan Lovga 1904-ben, Sztjepan Lizanic pedig 1919-ben született. Valamennyien ukrán nemzetiségűek.

A szervező (vezető) csoport élére a magyar internacionalista Pataki Ferencet, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és az oroszországi polgárháború részvevőjét állították. Pataki konspirációs neve Krjug Fjodor Vlagyimirovics volt.

A leszállás helyéül Huszt körzetét jelölték ki.

A csoportnak a következő feladatokat adták:

1. Hozzanak létre földalatti szervezeteket és partizánosoztagokat Kárpát-alja területén.
2. Folytassanak felderítő tevékenységet az ellenség hátszögében.
3. Készítsék fel a lakosságot a fasiszta hódítók elleni harcra.
4. Derítsék fel az ellenség erődeit és védelmi létesítményeit Magyarország területén.
5. Robbantsák fel és aknázzák alá a hidakat, utakat és vasutakat.
6. Semmisítsék meg a fasiszta csapatok haditechnikai eszközeit és élőerőit.

A partizáncsoport vezető állományába a következő személyek tartoztak:

Parancsnok: Pataki Ferenc

Törzsfőnök (egyben rejtjelző és rádiókezelő): Václav Cemper

A romboló szakasz parancsnoka: Sztjepan Mihajlovics Csizmár

A póttartalék parancsnoka: Ivan Ivanovics Lovga

¹ Pataki Ferenc eddigi legpontosabb életrajzát lásd: Párttörténeti Közlemények, 1968. 173. o.

Pataki Ferenc, a partizáncsoport parancsnoka

Robbantó: Vaszilij Mihajlovics Csizsmár

Rádiókezelők: Mihail Mihailovics Gyakun és Sztjepan Lizanic:

A csoport a Bököv-i repülőtérrel egy „Douglas” típusú repülőgépen a Kárpátok irányába repült és ugyanazon a napon 23 óra körül, a Mencsul-havasok körzetében Kövesliget községnél, Huszttól 35 km-re északra ért földet.

A másnap — augusztus 19-én — összegyülekezett harcosok közül Václav Cemper hiányzott. Társai keresésére indultak, de jó ideig nem tudták megtalálni. Mint később kiderült, Cemper ejtőernyője földreszálláskor fennakadt egy magas bükkfa koronáján. A partizán attól félve, hogy a virradat ebben a helyzetben éri s ily módon az ellenség könnyen felfedezheti, késével elvagdosta az ernyő tartószinórijait és leesése közben az egyik lábát eltörte, a másikat pedig megsebesítette. Reggel a Gruny-tanyán lakó Mikulin testvérek — Vaszilij és Nyikolaj —, valamint Ivan Litka bukkantak rá. A sebesült számára földkunyhót készítettek és itt ápolták. A csoportnak csupán az egyik lőszeres ejtőernyőt nem sikerült megtalálnia — minthogy az messzire elsodródott. A Kövesliget községbeli Vaszilij Petrínko és Kovács Péter találták meg.

A partizánok az első naptól kezdve igen nehéz körülmények között tevékenykedtek. A horthysta csapatok már a leszállásuk utáni harmadik napon nagy hajtóvadászatot indítottak a Mencsul-havasok és Kövesliget falu körzetében, de csak Petrínko és Kovács került a csendőrök kezére, mivel megtalálták náluk az ejtőernyőn ledobott lőszert.

Abból a célból, hogy a helyi embereket bevonja az ellenállási mozgalomba,

a partizáncsoport törzse Huszt körüli falvakban illegális szervezetek létrehozásához látott, megbízva őket a lakosság közötti széles körű tömegmunkával. Csakhamar ilyen földalatti szervezetek létesültek Huszt környékén Alsószelestye, Ötvösfalva, Husztsófalva, Husztköz, Iza, Berezna falvakban.

A törzs fő működési helye Grigovék alsószelestyei és az Orosz testvérek ötvösfalvai házában volt. Az első napokban ide futottak be a különféle értesülések és jelentések. Innét juttatták el a „Bjelka” rádióadó útján Moszkvába a szerzett adatokat.

Miután a partizánegység törzse kidolgozta és megvitatta a működési tervet, hozzálátott harcfeladatának végrehajtásához. Peter Csizsmár útján csakhamar kapcsolatot létesített az „EK”² nevű földalatti szervezettel, amelynek vezetője a cseh nemzetiségű Václav Chytry volt, továbbá Szirkóékkal, Logojdáékkal és más huszti lakosokkal.

A sebesült Cempert átszállították Husztra Vaszil Paszulykához, majd később Logojdáék Mély utcai lakásába. A sebesültet dr. Salamon Sándor és dr. Zipzer Sándor orvosok kezelték. A gondos, hozzáértő ápolás eredményeként Cemper állapota egyre javult.

1943 októberében — miután földalatti csoportokat szerveztek Nagyszőlősen és Munkácson is — a partizánegység törzsét átszervezték. Václav Cemper és Sztjepan Csizsmár parancsnoksága alatt csehszlovák partizánosztagot létesítettek.

Pataki Ferenc, az egység parancsnoka, Mihail Gyakunnal és Ivan Lovgával áttelepültek Veléte községbe. Munkájukat Kalinyics Mihály házában végezték. Működési helyüket később ismét Feketeardó faluba tették át. Itt kapcsolatot létesítettek a királyháza állomás vasutasaival.

A partizántörzs tagjainak megjelenése fellendítette a hírszerzők munkáját. A felderítő tevékenységbe bekapcsolódott Újfalusi Julius, Anton Paraszka, Mihail Panyko, Román Péter, Vaszilij Irha és más tekeházai, feketeadói lakosok. Ugyanebben az időben kapcsolatot létesítettek a csapi vasútállomás dolgozóival is. Anton Paraszka kistarnai lakos az illegális munka céljára a partizánok rendelkezésére bocsátotta lakását. Nagyszőlősen bevonták a partizántevékenységbe Mihail Hecskót. Dr. Leisman és Hecskó lakásán a törzs számára konspirációs szálláshelyet létesítettek. Ide futottak be a földalatti szervezet tagjainak titkos jelentései. Innét szervezte és tartotta a kapcsolatot Pataki Ferenc a Munkácson, Debrecenben és Budapesten működő illegális szervezetek tagjaival. A hírszerző munkába bekapcsolták a Munkácson lakó Zsupán Lászlót és feleségét, Anasztáziát is.

Pataki Ferenc és Mihail Gyakun 1943 őszén Handera Ilona és Újfalusi Julius, az illegális szervezet tagjainak segítségével Budapestre utazott. Pataki illegális kapcsolatot teremtett Lovász László, Bubán János, Szukics József és Szabó nevű budapesti lakosokkal.

Pataki fővárosi tevékenységének idején a budapesti illegális csoport tagjainak egy része a Pázmány Péter Tudományegyetemen tanult. Így Ivan Logaj, Vékony Viktor és Orosz Viktor. Mindannyian az orvosi kar hallgatói voltak. Dmitrij Vakarov a bölcsészeti fakultást látogatta, Gvozgyák László a debreceni egyetemen végezte tanulmányait, míg Logojda György a pravoszláv papnevelő intézet hallgatója volt. Ezek a fiatalok szoros kapcsolatban álltak a budapesti szerb kollégiummal és több ott tanuló barkai jugoszláv diákkal.

Vakarov és társainak letartóztatása után a szerb diákok — nevüket sajnos

² A földalatti szervezet 1940-től működött Kárpátalja területén.

nem ismerem — valahová elmenekültek. Ezek később megsemmisítették a Bécs-szálloda közelében és másutt levő titkos üzenetgyűjtő helyeket. Amennyire emlékszem, az egyetemi hallgatók azt mondták, hogy három ilyen titkos hely volt: az egyik pl. a Szentmiklós utca 3. szám alatt, a pravoszláv szeminárium épületében.

A pravoszláv papnevelő intézet egykori hallgatójától, Miron Lukanicstól tudtam meg, hogy a máramarosszigeti hadbírószági tárgyalás után — amire később került sor — a budapesti, Szentmiklós utca 3. szám alatti pravoszláv papi szemináriumot bezárták, igazgatóját, Berki Ferencet, valamint Popovics István nevelőt, zentai lakost, letartóztatták. A szerb diákok vezetője ebben az időben feltehetősen Vukovics lehetett, akivel Dmitrij Vakarov egyetemi hallgató tartott kapcsolatot.

Pataki a fővárosban kénytelen volt szüntelenül változtatni a konspiratív szálláshelyét. Be volt számára rendezve egy lakás Vecsésen is. A földalatti mozgalom tagjai azon voltak, hogy Üllön is legyen szobája Kádár Irénnél, aki a vasútállomás mellett lakott (Weisz és Fried-raktár). Pataki Budapesten a Népszínház utca 37. számú házban is lakott. A szerző, amikor 1966-ban Budapestre látogatott, felkereste ezt az épületet is. Megmutatta Pataki fényképét a lakóknak, de senki sem ismert rá.

A Pataki Ferenc vezette partizánegység napról napra növekedett. A vezetők a partizánmozgalomba parasztokat, munkásokat, antifasiszta értelmiségieket és tanuló ifjakat vontak be. Az egység törzse rövid idő alatt kapcsolatot teremtett a hadsereg katonáival és a különböző magyarországi állami hivatalokban szolgálatot teljesítő személyekkel is.

A felderítő tevékenységbe aktívan bekapcsolódott a 8. kassai hadtest parancsnokságán szolgálatot teljesítő Szakács Miklós, a debreceni helyőrséghez tartozó Balázs Iván és Szirko Miklós is. Ez utóbbi a megszállt területen, Sztaniszlav városában a helyőrségparancsnokságnál szolgált. A partizánmozgalom aktív részvevői lettek dr. Popovics Mihály, Szirko Anna, Lukánics József, Szirko Mihály, Meskó Gy. és mások. Nevezettek különféle titkos adatokat adtak át a törzsnak a keleti arcvonalon levő fasiszta csapatok összpontosításáról és hadmozdulatairól. A partizánmozgalomba bevont vasutasok is híreket gyűjtöttek a katonai szerelvények útjáról, illetve az ellenség technikai ellátottságáról. Szirko Anna, aki a huszti postán dolgozott, ugyancsak titkos állami értesüléseket adott át a törzsnak. Különféle megbízásokat teljesített Szirko Mária, Szirko Erzsébet, Logojda Mária és a huszti gimnázium növendéke, Logojda Anna is. Különösen kitűnt a munkában Logojda Gábor. A felderítők hálózatán keresztül sikerült adatokat szereznie a Kárpátok szorosaiban épült „Árpád-vonalról”.

A háború időszakában nagy hadászati jelentőségre tett szert a Duna. Ezen a víziúton szállították Magyarországon keresztül Jugoszláviába és a Fekete-tengerre az utánpótlást a német fasiszta csapatok számára. A törzs — felderítő hálózata segítségével — igyekezett felfedni ennek a szállításnak rejtett szálait. A földalatti szervezet néhány tagjának sikerült Pozsonyban kapcsolatot teremtenie a szintén illegalitásban működő Fara (?) mérnökkel és Vicha hajóssal, akik ismerték Václav Cempert. Amikor a törzset felszámolták és a földalatti szervezet számos tagját letartóztatták, megszakadt velük a kapcsolat. Cemper Csehszlovákiában élő nővére őrzött meg két levelet, amelyet a pozsonyi földalatti harcosok továbbítottak részére.

Pataki Ferenc az összekötők hálózatán keresztül irányította az illegális mozgalmat. Két rádióadón csaknem naponta továbbította a Vörös Hadsereg Főparancsnokságához az értékes adatokat a fasiszta csapatokról, azok haditechnikai eszközeiről, tartalékairól, a repülőterekről, lőszerraktárakról és az ellenséges erők mozgásáról.

A Huszt, Técső, Nagyszöllős és Munkács körzetében működő partizánosztagnak 1943 decemberében már körülbelül 150 főt számlált. Fegyverzetükben a puskákon és pisztolyokon kívül már 11 géppisztolyt, 3 golyószórót, számos rakétapisztoly és több láda robbanóanyagot találunk. Az egyik rádióadó-készüléket a huszti, a másikat a nagyszöllősi felderítő csoport használta.

A földalatti szervezet tagjainak találkozóhelye Huszton, a Rákóczi utcában levő egyik kis dohánybolt volt, amelyben Logojda Mária dolgozott. Ide futottak be a felderítők titkos jelentései és adatai. Szirkóék Vár utcai házában találkoztak a törzs tagjai, és itt beszélték meg a partizánakciók terveit.

Az említett körzetek lakossága körében végzett politikai és felvilágosító munka hatékonyságát bizonyítja az a tény is, hogy a megbízható emberek szép számban támogatták a partizánosztagnak tevékenységét. Öt hónap alatt a mozgalomban részt vevők száma már közel 250 főt tett ki, majdnem valamennyi községgel létrejött a kapcsolatuk.

Az ellenállókkal rokonszenvező polgári lakosok adatokat szolgáltatottak az ellenség helyőrségeiről és azokról a pontokról, ahová fasiszta csapatok települtek. A partizánok hathatós agitációs és propagandamunkát folytattak a lakosság között — elsősorban a szóbeli agitáció eszközével. Tájékoztatták őket a szovjet hadsereg győzelmeiről, hitet plántáltak az emberekbe a közeli felszabadulást illetően. Megszervezték a moszkvai és londoni rádió adásainak hallgatását is.

A horthysta katonai vezetés — félve a partizánok tevékenységétől, valamint ejtőernyősöknek a Kárpátok körzetében való leszállásától — számos helyen 50—100 fős csapatokat helyezett el, őrségeket állított a vasúti és közúti hidakhoz a partizánok és deszantok elleni harc céljából.

A Lovga Iván parancsnoksága alatt folyó harcselekmények a máramarosszigeti vasútvonalon szervezett szabotázs- és diverziós akciókra összpontosultak. Sztjepan Csizsmár parancsnoksága alatt működő partizánecsoporthoz a Técső, Huszt és Ilosva körzetében rendszeresen megrongálta a távbeszélő és távíró vonalakat és rombolásokat végzett a pályatesten.

1943 decemberében Monasztirec körzetében az erdei vasútvonalon felrobantották a hidakat, hogy feltartóztassák a faszállítmányokat. Ugyanebben a körzetben nagy mennyiségű fát gyűjtöttek fel, amelyet a vegyiüzemekbe való elszállításra készítettek elő. 1944 januárjában pedig lángba borították a huszti Várhegy alatt levő benzin- és kőolajraktárakat.

A földalatti szervezetek tagjai 1944 januárjában értékes adatokat szereztek és továbbítottak az ellenséges csapatok mozgósításáról és összpontosításáról, valamint a nagyobb magyarországi vasúti csomópontok légvédelméről és Jugoszláviából a keleti arcvonalra átcsoportosuló német páncélos csapatok mozgásáról.

Mindemellett hibák is akadtak. Így Vasziliy Csizsmár és néhány társa felelőtlenségeire kell rámutatnunk. Csizsmár, aki felderítésre járt a falvakba, nem tartotta be a konspirációnak a törzs által meghatározott szabályait. Bejárt utakon közlekedett, italozott, ami az eredményes harctevékenység kárára volt. A partizántörzs megvitatta ezt az esetet és Vasziliy Csizsmárt megrovásban részesítette. Ő azonban erre rá se hederített, és tovább is a saját feje szerint „harcolt”. Ennek következményeként 1944. március elején Vasziliy Csizsmárt elfogta a horthysta csendőrség.

A kellő megfontoltság hiányából eredő hiba volt az is, hogy a felderítők a törzs hozzájárulása nélkül megpróbálták bevonni az illegális munkába dr. Fencziket és Bródyt, magyar országgyűlési képviselőket. Szóba került ugyanis, hogy az említetteket fel lehetne használni a mozgalom céljára. Rajtuk keresztül tárgyalást lehetne folytatni Magyarországnak a háborúból való kilé-

péséről. A szerző bátyja, Mihail Szirko az együttes politikai munkából személyesen ismerte dr. Fencziket, Szirko 1944 januárjában találkozott vele s kifejtette véleményét e kérdéssel kapcsolatban.

Az ügyes konspiráció lehetővé tette, hogy a partizánok és a földalatti szervezetek tagjai hosszabb időn át sikerrel végezhesék harcfeladatukat. A magyar hatóságok azonban nem tudtak megbékülni a partizán-tevékenység fokozásával. A horthysta hírszerzés mindent latba vetett, hogy felderítse az illegális központot és annak tagjait. Bizalmas utasításokat adtak a szolgabíráknak, a közjegyzőknek és a csendőrörsöknek, hogy szigorúan követeljék meg a lakosságtól: tartóztassanak fel és adjanak át a hatóságoknak minden gyanús egyént. Ezt követően egy áruló, Dallos László³ alsószelístei jegyző — akit megijesztett a partizánok tevékenysége — jelentést küldött Budapestre a vezérkarhoz. Rácz János is felfedte a horthysta elhárítóknak a partizánokról tudottakat. Rácz a taracközi jegyzői hivatal alkalmazottja volt. Taracközön dolgozott Gavrilo Logojda is. Rácz 1944. február elején lépett kapcsolatba a máramarosszigeti nyomozó szervekkel, akik az ő segítségével leplezték aztán le a huszti partizánok illegális központját. A feljelentések eredményeképpen a horthysta hírszerző szerveknek sikerült a partizánok nyomára bukkanni.

1944. február 7-én éjjel a csendőrök elfogták az egyik harcost, Vaszil Paszulykát és az ő lakásán Sztjepan Dovganicsot, Vaszil Csizsmár egyik rokonát.

1944. február 27-ére virradó éjjel Huszton Logojdák Mély utca 21. számú házáat, amelyben ekkor Sztjepan Csizsmár, Sztjepan Lizanics és Václav Cemper felderítők tartózkodtak, 30 horthysta csendőr fogta körül. A felfegyverzett pribékek Hidi Miklós csendőrmeister vezetésével megpróbálták betörni a konyhába. Azt remélték, hogy élve sikerül elfogniuk a partizánokat, ám mint kiderült, elszámították magukat. A bennlévők gyorsan riasztották egymást, tüzet nyitottak az őket körülzáró ellenségre, és súlyosan megsebesítették Hidi Miklóst és még két csendőrt. A támadók kénytelenek voltak visszavonulni. Jóllehet az ellenség ereje jelentősen felülmúlta a partizánokét ezek mégsem adták meg magukat. A tűzharc csaknem négy órán át tartott. A partizánok hősiiesen védekeztek. Miután a csendőrök nem tudták megtörni az ellenállást, aljas eszközökhöz nyúltak: fojtógázt alkalmaztak. Így a harc gyorsan véget ért. Sztjepan Csizsmáron, Sztjepan Lizanicsen és Václav Cemperen kívül ugyanitt golyótól esett el Jelena Logojda és Jurij Logojda, valamint egy 70 éves öregasszony. Özvegy Mária Logojdát Mária és Anna nevű leányaival, valamint Gavril fiával a csendőrök a nyári konyhában fogták el és tartóztatták le.

A horthysta hatóságok „emberiessége” később odáig ment, hogy propaganda meggondolásból hozzájárultak a megölt partizánok nyilvános temetéséhez. A hazafiakat Kabalyuk, pravoszláv főpát hantolta el. Egyesek félelemből, mások tüntetőleg kísérték el az elhunytakat a temetőbe.

A Logojdáéknál lejátszódott tragikus események után megindultak a letartóztatások. Kezdetben Huszton és a környező falvakban, majd Nagyszöllös és Munkács körzetében is. A horthysta csendőrök napokon és éjszakákon át partizánok után kutattak a falvakban és az erdőkben.

Budapesten is több diákot letartóztattak, közöttük Dmitrij Vakarovot, Orosz Viktort, Vékony Viktort, és Ivan Lolajnt.

Hamarosan a horthysta elhárítás kezére került a parancsnok legközelebbi

³ A rendelkezésre álló periratok szerint nem Dallos László alsószelístei jegyző, hanem Koszey Gyula lelkes volt a feljelentő. Dallost 15 év fogságra ítélték, Koszeyt felmentették. (Lásd: Párttörténeti Intézet Arch. B. m. 1944. III. biz.—74.)

segítőtársa, személyes híradósa, Jelena Handera, valamint Mihail Gyakun rádiós is. Ezután Budapesten letartóztatták a partizán földalatti szervezet vezetőjét, Pataki Ferencet, majd pedig közeli harcostársait is. Patakit később Kárpátaljára szállították s ott ítékeztek felette. A hadbíróság 1944. augusztus 30-án mondta ki reá a halált.

A partizánmozgalomban való részvételért rövid idő alatt körülbelül 300 személyt vetettek börtönbe.

A horthysta bribékek hónapokon át kínozták az elfogott partizánokat és az illegális szervezetek tagjait — a testi és lelki tortúra legembertelenebb módszereit alkalmazva. A tömlőcben a kínzástól a horthysta csendőrök kezei között halt meg 1944. március 6-án az „ÉK” elnevezésű földalatti szervezet megalapítója, Václav Chytry, majd később Vaszilij Irha és Popagyinyec apó. Josef Puchy beleőrült a kínzásba.

Ily módon Máramarosszigeten mind az első, mind a második világháború időszakában sor került egy-egy tömeges bírósági tárgyalásra.

A magyar hadsereg vezérkari főnökének bírósága Máramarosszigeten Kátay Pál István őrnagy, Szabó András százados, Balog Ferenc karpaszományos őrmester elnökletével, Fejér György főhadnagy ügyész, valamint dr. Rozsi Béla és dr. Havel Béla ügyvédek részvételével zárt ülésen ítélezett a partizánok és segítők fölött államellenes összeesküvés, árulás stb. büntetében.

Az első bírósági tárgyalást 1944. április 17—18-ára tűzték ki. Becsületes és rettenthetetlen emberek álltak a haditörvényszék előtt. Különböző nemzetek fiai — ukránok, magyarok, zsidók és románok —, akik részt vettek az illegális harcban és segítettek a partizánoknak.

Dr. Fejér György ügyész vádbeszédében a többi között kijelentette, hogy a vádlottakat nemcsak a „kommunizmus eszméi” mételeyezték meg. Már atyáik megfertőzték őket, mert 1913-ban ezekben a padokban (a vádlottak padján) a máramarosi körzetből 94 ember ült államellenes lázadás bűnével terhelt azért a törekvésükért, hogy Kárpátalját elszakítsák Ausztria—Magyarországtól. Figyelembe véve minden körülményt és a vádlottak ellenséges (partizán) tevékenységét, a katonai ügyész a legszigorúbb ítéletet kérte.

Dr. Havel Béla munkácsi ügyvéd, a partizánok védője, a hadbíróság előtt utalt az első világháború időszakának eseményeire, mikoris az orosz hadsereg az osztrák—magyar arcvonal áttörésének következtében átlépte a Kárpátokat és egész sor falut és lakott helységet elfoglalt. Az orosz seregek visszavonulása után az osztrák—magyar katonai szervek megtorlást alkalmaztak a lakossággal szemben. Annak idején szintén agyonlőttek, illetve felakasztottak több száz polgári lakost, és egész sor falut felperzseltek. A katonai hatóságok megtorolták a kárpátaljai lakosságot, hogy örömmel fogadta és segítette az orosz katonákat, és Ausztria—Magyarország elárulásának minősítették magatartásukat.

1918-ban a párizsi béketárgyalásokon ezek a tények mint a katonai hatóságok békés lakossággal szembeni embertelen bánásmódjának példái estek latba. A partizánokat védő ügyvéd az akkori időkhöz képest tiszteletre méltó merészséggel hangsúlyozta, hogy abban az esetben, ha megismétlődnek a szövetségesek győzelme, könnyen meglehet, hogy azok a béketárgyalások során a katonai hatóságok felelősségre vonását fogják követelni a partizánokkal és a helyi lakosokkal szemben alkalmazott indokolatlan és embertelen megtorló intézkedésekért. A védő ismételtlen kegyelmet kért az elítéltek számára és hangsúlyozta, hogy halálos ítélet esetén a világ közvéleménye előtt a felelősség ezt a hadbíróságot fogja terhelni. Rámutatott, hogy az ilyen ítélet megbélyegzi a kárpátaljai katonai hatóságok eljárását és megismétlődhetik a múlt béketárgyalások ama mozzanata, hogy elítélik a katonai hatóságok hasonló tevékenységét.

A haditörvényszék a huszti szervezet tagjai közül Mihail Szirkót, Mária Szirkót, Anna Szirkót, Nyikoláj Szirkót, Gavril Logoját, Mária Logoját, Szakács Miklóst, dr. Mihail Popovicsot, Vaszilij Zsupánt és Vaszilij Csizsmárt kötélt általi halálra ítélte. A többieket sok éves fegyházzal sújtotta.

A bírósági ítélet kimondása előtt kivezették a foglyokat a folyosóra és a máramarosi csendőrpáncsnok, Hódosi alezredes, jelenlétében egyenként „bemutatták” őket a horthysta hadsereg, a kormány és a Gestapo képviselőinek. A szemlét vezető tiszt megállt Pataki Ferenc előtt és

— ez a főkolompos — szavakkal mutatta be a társaságnak.

Az egyik tábornok gúnyos hangon megkérdezte tőle:

— Nem akartál véletlenül bolsevik miniszterelnök lenni Budapesten?

Egy másik tiszt megállt Mihail Szirko előtt és így szólt:

— Nem akartál netán kommunista képviselő lenni?

Szirko szeméből a megvetés sugárzott és nem szólt semmit, mire a tiszt továbbment.

Szakácstól, aki magyar egyenruhában volt, az egyik tábornok megkérdezte, hogy nem akart-e vörös generális lenni?

Máramarosszigeten, amikor az elítélteket végigvezették a folyosón, az egyik rab ki akart ugrani az első emeleti ablakon. Szándékát megakadályozták és az illetőt a helyszínen felkoncolták.

Öngyilkossággal próbált véget vetni életének a jelen visszaemlékezés szerzője és még két elítélt is. Az ügyész parancsára orvosi segélyben részesítették őket. Az egyik öngyilkos azonban a máramarosi kórházban meghalt.

Az ítélet kihirdetése után lehetővé tették, hogy a foglyok aláírassák a vitéz Horthy Miklós kormányzóhoz küldendő kegyelmi kérvényt. Mihail Szirko partizán cirillbetűkkel írta alá a nevét. Az egyik bíró haragosan szeméretetett, hogy ezt provokációs céllal tette, és hogy nem akarja nevét magyarul aláírni.

Ez időben Fejér György államügyész megengedte Szirko anyjának és atyjának, hogy beszélhessenek hat elítélt gyermekükkel. Az egyik kísérő rákiáltott az öregekre:

— Magukat kellene lecsukni, hogy ilyen árulókat neveltek fel.

Az ügyész erre megjegyezte:

— Hagyja az öregeket.

A beszélgetés során a Szirko gyerekek átadták anyjuknak arany ékszereiket, mert nem bíztak abban, hogy megkegyelmeznek nekik. Mihail Szirko arra kérte édesanyját, keresse fel dr. Fencziket, hogy akadályozza meg a vérontást. A szerző az anyjával való találkozás alkalmával egy cédulát nyújtott át és búcsúzóul odasúgta neki, hogy juttassa azt el a mieinkhez. A papiroson a következő szöveg volt: „Pataki is közöttünk van. Az „ÉK” megsemmisült. Pravoszlav anyag.”

A szerző édesanyja 1944. október végén — Huszt felszabadulása után — átadta a feljegyzést a csehszlovák hadsereg egyik tisztjének. E sorok alapján megtalálták a partizántörzs néhány anyagát — a Vörös Hadsereg szervei vették magukhoz. A dokumentumok további sorsáról nem sikerült semmit megtudnom.

Szirkóné megígérte gyermekeinek, hogy segíteni próbál rajtuk. Veszélyben az ember minden szalmaszálat megragad. Ilyen helyzetben mit meg nem tenne egy édesanya gyermekeiért? Sorra felkereste ismerőseit. Járt Huszton Budai István országgyűlési képviselőnél, aki nagyjából a következő szavakkal próbálta megnyugtatni őt:

— Képzeld el Szirkóné, hogy az Ön kertjében gyönyörű szép almafák állnak. Éjjel vihar kerekedik és mindet elpusztítja.

— Szép kis hasonlat — gondolta az anya. — Az embereket fáknak nézi...

Szirkóné felkereste dr. Fencziket is, de ő is elutasította — megjegyezve, hogy bizonyos fokig ő is gyanú alatt áll. Mint később kiderült, Bródy András, Havel Béla ügyvéd és Szirkóné felkeresték Vörös János vezérezredes vezérkari főnököt is. A tábornok irodájában az idős asszony térden állva kért kegyelmet gyermekei számára. A vezérkari főnök felemelte az öregasszonyt és azt mondta neki, hogy a magyar haza igazságosan ítél, és Horthy kormányzó parancsa értelmében mindenkinek megkegyelmezni nem lehet.

A hadbírószági tárgyalás utáni napokban, 1944. április 24-én, az államügyész a bíróság egyik tagjával meglátogatta a sebesült szerzót, aki arra kérte őket, hogy hadifogolyként bánjanak a bebörtönzöttekkel. Az idősebb tiszt megjegyezte, hogy háború idején a „kémek” nem számíthatnak kegyelemre. A szerző ekkor kijelentette:

— Ha a halálra ítélték közül valakit felakasztanak, az esetben a Szovjetunióban agyon fognak löni egy-egy hadifogságban levő tisztet. Az ügyész erre azt felelte:

— A saját lelked üdvösségéért imádkozz istenhez és ne másokkal törődj.

A vezérkar főnöke, Vörös János vezérezredes Mária Logojda, dr. Mihail Popovics, valamint Szirko Mária, Szirko Anna és Szirko Nyikoláj halálos ítéletét életfogytiglani fegyházra változtatta.

1944. április 25-én 13 órákor a máramarosszigeti börtön udvarán agyonlőtték Vaszilij Csizsmárt, Vaszilij Zsupánt, Mihail Szirkót, Gavril Logojdát és Szakács Miklóst.

Meg kell még emlékezni Pataki Ferenc budapesti harcostársairól is. Lovászt, Bubant és Szabót Máramarosszigeten sok éves szabadságvesztésre ítélték: a szerzővel és másokkal együtt voltak elzárva Sátoraljaújhelyen és Komáromban. További sorsukról nincs tudomásom. Az idősebb Szukicsot Máramarosszigetről a budapesti Margit körüti börtönbe szállították át.

A horthysta hatóságok kezdetben úgy döntöttek, hogy titokban tarják az eseményeket és az ítélet végrehajtását. Vincze András tábornok, a kárpátaljai terület akkori kormánybiztosa, váratlanul Budapestre utazott, hogy tájékoztassa a kormányt és a katonai hatóságokat az „árulókból és kommunistákból álló” partizánosztatok működéséről. Úgy látszik, a vezető kormány-szervek megijedtek attól, hogy felkelés törhet ki az északkeleti területen, s ezért egész Kárpátaljára statáriális állapotot léptettek életbe. Ungváron Tomcsányi Vilmos kormány megbízott, Székely Gyula tábornok és mások részvételével tanácskozást tartottak. Úgy döntöttek, hogy elrettentő és megtorló rendszabályokat kell foganatosítani. Felhívást adnak ki Kárpátalja lakosaihoz, amelyben kilátásba helyezik, hogy mindenkit hadbírószág elé állítanak és agyonlőnek, aki segítséget nyújt a partizánoknak.

Es nem maradtak csupán a szavaknál. A Máramarosszigeten halálra ítélték közül kiválogatták a partizánokat és nyilvánosan végezték ki őket azokban a falvakban és városokban, ahol működtek, ahol ismerték őket. A lakosságot arra kényszerítették, hogy vegyen részt az ítélet végrehajtásán. A hóhéroknak sietniük kellett, mert a Vörös Hadsereg már a Kárpátok hágóinál állt. Így történt, hogy 1944. július 17-én elindult Máramarosszigetről egy gépkocsioszlop Kárpátalja falvaiba és városaiba. Az egyik tehergépkocsin az elítéltek és az őrszemélyzet ült, a másikon a kivégzők. Pontosan kidolgozott program alapján megálltak egy-egy faluban és városban, s minden egyes megállás után életét vesztette néhány hős.

Huszton a vár alatt, az 1914-es világháború elesettjeinek emlékműve előtt öt partizán — Mihail Gyakun, Ivan Gyakun boronyavai, Mihail Kalinyics veljatyinói, Mihail Bátin kistarnai lakos életét oltotta ki a sortűz;

Nagyszöllős városában Jelena Handera, Mihail Hecksco, dr. Leisman Jenő, Farkas Szeréna, Farkas Mór, Lebovics Jenő és Schwarcz Mór nagyszöllősi lakosok életének vetett véget a hóhérgolyó;

Telekháza községben Újfalusi Gyulát és fiát, továbbá Anton Paraszkat, Mihail Panykót és Weisz Mendel tekeházai lakosokat végezték ki;

Feketeardón Román Péter, Vaszil Irha és Weisz Sámuel helybeli lakosokkal végzett a hóhérok golyója.

Noha a partizán- és földalatti mozgalmat 1944-ben az ellenség súlyos csapásai érték, mégsem sikerült teljesen szétzúzni. A Pataki-partizánegység vezetőinek elpusztítása és börtönbe vetése után is folytatódott a harc. Iván Lovga Ilosvára és a volóci körzetbe tette át működési helyét, és új partizánosztagot szervezett, amelyik később a Vatutyin nevű partizántörzsbe olvadt be. A csoport nemcsak diverziós műveleteket hajtott végre az utakon, hanem nyílt harcot is kezdeményezett, és súlyos veszteségeket okozott az ellenségnek.

A huszti és técsői járásban Petro Csizsmár és Vaszil Brindzey parancsnoksága alatt működő mintegy száz fős csoport rendszeresen megtámadta a fasiszta csapatok csoportosításait, amelyek a szorosokban erődítési munkálatokat végeztek.

Nagybocskó körzetében az I. Lokota parancsnoksága alatt szintén tevékenykedett egy partizánosztag. Szabotázs- és diverziós cselekményeket hajtott végre a vasútvonalakon és harci technikai eszközöket szállító katonai szerelvényeket siklatott ki.

1944. július 7—11-e között A. V. Tkanko parancsnokkal az élen Munkács és Szolyva körzetében újabb deszantok ereszkedtek le, amelyekből öt partizánosztagot alakítottak. Tkanko alezredes partizánegysége Munkács, Szolyva és Bereznik körzetében működött.

1944. augusztus 8-án a beregszászi járásban, Novoje Szelo község körzetében 14 fős magyar ejtőernyős csoport szállt le Uszta Gyula parancsnoksága alatt. A csoport politikai biztosa Horváth Sándor volt. 1944. augusztus 25-én Uszta Gyula bázisán a Buzsora-hegység körzetében újabb ejtőernyők ereszkedtek le, köztük Priscsepa, Gál József és Juhász Miklós. Az Uszta—Priscsepa partizánegység 168 főt számlált, soraiban ukránok, magyarok és más nemzetiségűek küzdöttek. Az Uszta—Priscsepa egység harctevékenységét a fasiszták ellen Munkács, Beregszász és Szolyva körzetében folytatta.

Tkanko alezredes partizánjainak tevékenységébe aktívan bekapcsolódott Pogány százados is, aki a magyar hadsereg munkácsi helyőrségében szolgált és átállt a partizánokhoz.

1944. szeptember 14-én Tkanko alezredes bázisára újabb partizán ejtőernyősök szálltak le: a V. P. Ruszin parancsnoksága alatt működő csehszlovák partizánosztag.

A. V. Tkanko alezredes, a Szovjetunió Hőse, V. P. Ruszin és Uszta Gyula partizánegységei 1944. július 7-től november 2-ig Kárpátalján hatalmas veszteségeket okoztak a fasiszta csapatoknak harci technikai eszközökben, fegyverzetben és élőerőben egyaránt. A Kárpátok szorosaiban kiépített „áttörhetetlen” Árpád-vonal körzetében több őrcsapatot fegyvereztek le.

A. V. Tkanko egyik dokumentumában megemlíti, hogy Pataki Ferenc és Václav Cemper elvtársak partizánegysége vetette meg a kárpátaljai partizánmozgalom kibontakozásának az alapját.

A hadbírósi eljárás és a megtorlások után az elítéltek egy részét Máramarosszigetről 1944. május elején a kassai börtönbe szállították át, nagyobb részük azonban Sátoraljaújhelyre került. Az ottani börtönben 1944. március 22-én mintegy 400 fogoly fellázadt. Közülük 61-et a harcok során megöltek, 11-et pedig a felkelésért kötél áltai halálra ítélték. A fellázadt foglyok szerbek, magyarok, szlovákok, románok és ruszinok voltak.

E tragikus események után bebörtönöztek életviszonyai szerfölött megromlottak. Már szabad levegőre sem vezették ki őket. Ilyen súlyos viszonyok között született Mária Lovga partizánnőnek egy kisfia, akit az örök „kis partizánnak” neveztek el. Az illetékesekben volt még annyi emberség, hogy megengedték, hogy az újszülöttet Ivánnak kereszteljék és 1944. augusztusában az anyját és a gyermekét szabadon bocsátották és hazaengedték.

1944. augusztus havában a foglyokat a sátoraljaújhelyi börtönből páncélgépkocsi fedezete alatt a komáromi „Csillag” erődbe vitték. Pataki Ferenc 1944. augusztusában még az ungvári börtönben volt, és onnét a halálos ítélet kihirdetése után búcsúlevelet írt gyermekeihez. Patakot szeptember elején Ungvárról Sopronba szállították. Tűzként akarták ott tartani, s csupán a nyilasok uralomra jutása után határozták el kivégzését. 1944. november 4-én 14-ed magával — valamennyien elfogott partizánok voltak — a fasiszták agyonlőtték.

A hírhedt börtönbe, a Habsburgok által épített „Csillag” erődbe összpontosították egész Magyarországról a különböző nemzetiségű politikai foglyokat. Hitler újdonsült budapesti csatlósai dicstelen uralmuk utolsó napjaiban az egyik legsúlyosabb nemzetközi büntényre vetemedtek. A Szálasi-kormány a politikai elítéltek ezreit kiszolgáltatta a fasiszta Németországnak. Ily módon 1944. novemberében valamennyi rab koncentrációs táborba került.

A magyarországi börtönökben, majd német lágerekben a szerző együtt volt a Pataki Ferenc földalatti szervezet néhány tagjával, egyetemi hallgatókkal és másokkal, és sok mindent megtudott tőlük. Ezek a diákok mind elpusztultak, csupán Vasziliy Gvozgyák maradt életben. 1945-ben is igyekeztem feltárni néhány tagunknak dr. Fenczik és Bródy magyar országgyűlési képviselőkkel való kapcsolatát. Amikor a szovjet szervek dr. Fencziket letartóztatták, ő Mihail Szirkóra és másokra hivatkozott, mint akik igazolhatják földalatti tevékenységét. Nyikolaj Szirko ekkor kifejtette, hogy miként próbálta a partizántörzs Fencziket és Bródyt az illegális munkában felhasználni.

1945-ben a szerző özvegy Hafinyecné munkácsi lakásán véletlenül találkozott a magyar hadsereg volt századosával, Pogánnyal, aki abban az időben Szernyén dolgozott. Pogány a földalatti szervezet és Tkanko alezredes partizánosztágának tagja volt. Ekkor ő is elmondott egyet-mást Bródyról és Fenczikről. Amint megtudtam, bizonyos fokig Bródy is együttműködött Tkanko alezredes, a Szovjetunió Hőse partizánosztágával.

1945-ben, amikor a szerző Huszton tartózkodott, igyekezett fényt deríteni Pataki Ferenc működésének és halálának körülményeire, ám kegyvesztett lett néhány földalatti harcos szemében, akiket állami posztokra emeltek ki. A szerzőt letartóztatták... Hála az illetékes szervek elővigyázatosságának és a horthysta hírszerző szervezet egyik tagja, Papp József letartóztatásának, tisztázódott, ki árulta el a huszti partizánokat. Ez a személy Ráczy János, a tarackói jegyzői hivatal alkalmazottja volt, aki Gavril Logojdával tartott kapcsolatot.

A szerző azt is igyekezett megtudakolni, milyen kitüntetésekkel kapott Pataki Ferenc. Irma nevű lányától kapott értesülés szerint a polgárháborúban való részvételért nem kaphatott érdemrendet, mert — mint a törzs főnöke —

ő maga terjesztette fel az embereket kitüntetésre. A Nagy Honvédő Háborúban végzett tevékenységéért a biztonsági szervek munkatársainak közlése szerint a „Honvédő Háború Érdemrend” 2. fokozatát nyerte el. Ezt azonban csak szóban közölték a feleségével. Nem mutattak neki róla sem írásos dokumentumot, sem az érdemrendet nem adták át a családnak. Íme, egy „érdemek nélküli” nagy ember.

